

Thorbecke: een even fascinerende als afstotende wilskracht

door Fleur de Beaufort

Bespreking van: Remieg Aerts, Thorbecke wil het. Biografie van een staatsman, Uitgeverij Prometheus, Amsterdam, 2018. ISBN: 978 90 351 4479 8, € 49,95.

Vrijwel direct na het heengaan van Johan Rudolf Thorbecke op dinsdag 4 juni 1872 ontstond onder vrienden en medestanders discussie over een passend en duurzaam huldeblijk. Naast een standbeeld, werd ook de aankoop van zijn huis aan de Koninginnegracht in overweging genomen, evenals een gedenksteen bij zijn graf. Uiteindelijk werd gekozen voor een standbeeld, destijds (nog) geen gebruikelijk eerbetoon in Nederland, zeker niet als het een eigentijds persoon betrof. De voorkeur ging uit naar plaatsing

op het Binnenhof, doch deze locatie bleek al snel op veel verzet te stuiten. Na langdurig beraad, waarbij antithorbeckianen nadrukkelijk van zich lieten horen, bood de gemeenteraad van Amsterdam aan om in de hoofdstad een passende locatie te zoeken. Aldus geschiedde, sedertdien kijkt Thorbecke met een wetsrol in de hand uit over de Amsterdamse Reguliersgracht en Herengracht. Het zou nog tot 2017 duren eer er voor de staatsman een standbeeld in Den Haag zou worden onthuld.

De man die de Nederlandse geschiedenis zou ingaan als één van de grootste staatsmannen, wier naam bij uitstek verbonden wordt aan de grondwet van 1848 en de vormgeving van onze moderne parlementaire democratie, wekte reeds gedurende zijn leven zowel

bewondering en lof als diepe afkeer. Zijn volgelingen – beter bekend als de thorbeckianen – moesten het zowel binnen als buiten de politieke arena geregeld opnemen tegen zijn talrijke opponenten – de antithorbeckianen. Daartussen bevonden zich degenen die bij vlagen onder de indruk waren van de politicus, maar meer dan eens ook tegen zijn onbuigzame karakter opbotsten. Het was dus niet vreemd dat zoiets ogenschijnlijk eenvoudig als het plaatsen van een standbeeld op zoveel weerstand stuitte.

Thorbecke investeerde niet in draagvlak, doch meende dat zijn inhoudelijk gelijk voldoende was. ‘Zijn polemische persoonlijkheid kende alleen maar onvoorwaardelijke vrienden, volgelingen feitelijk, en afvalligen en tegenstanders. Pragmatisme beschouwde hij als beginselloosheid en karakterzwakte. Hij erkende alleen intellectuele argumenten, maar zelfs op dat vlak was hij “een man, *qui ne discute pas, mais qui impose ses idées*” (Aerts, 369). Met de recent verschenen biografie *Thorbecke wil het. Biografie van een staatsman* belicht biograaf Remieg Aerts op meesterlijke wijze juist ook de persoon achter de staatsman en schuwt daarbij de voor biografieën zo kenmerkende *petite histoire* gelukkig niet. Daarmee is het lijvige werk niet alleen een uiterst leesbare, maar ook zeer welkome en waardevolle aanvulling op de eerder verschenen levensbeschrijvingen.

Geen makkelijk mens

Thorbecke wekte bij een eerste ontmoeting nooit onmiddellijk sympathie, maar straalde veeleer autoriteit uit. ‘Als Thorbecke in een vergadering komt en zegt “goedenavond mijne heeren” maakt men hem gelijk tot

voorzitter’, aldus een tijdgenoot (Aerts, 392). Hij maakte doorgaans direct indruk en zijn kwaliteiten werden breed geaccepteerd. Toch maakte zijn persoonlijkheid dat eigenlijk niemand hem er van harte bij wilde hebben. Zowel zijn wetenschappelijke als zijn politieke loopbaan kende daardoor een moeilijke start. Hij lag als kandidaat misschien wel voor de hand gezien zijn capaciteiten, maar de keuze voor Thorbecke ging nooit zonder slag of stoot.

Eenmaal door koning Willem II benoemd tot voorzitter van de commissie ter voorbereiding van de grondwetsherziening in 1848, groeide en tussen hem en de overige commissieleden – D. Donker Curtius, J.M. de Kempnaer, L.C. Luzac en L.D. Storm – zeker geen grote vriendschap. ‘Zoals gewoonlijk legden de anderen zich neer bij Thorbeckes onophoudelijke gelijk, maar ook in dit gezelschap ging de erkenning van zijn deskundigheid niet gepaard met persoonlijke sympathie’ (Aerts, 363). Desalniettemin meende Willem II na de eerste ontmoeting met Thorbecke ‘die man is zoo kwaad niet als zij zeggen’. De koning vond hem zelfs wel ‘te hanteren’ (Aerts, 355).

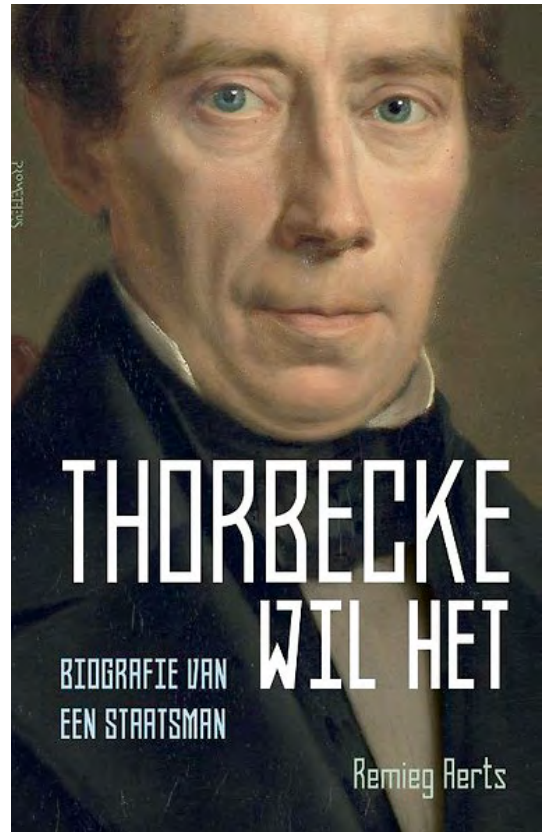
Met teleurstellingen kon Thorbecke maar moeilijk omgaan. Als sinds zijn vroegste jeugd werd teleurstelling gevolgd door een extreme mate van verongelijkheid. Dit werd duidelijk in de rancuneuze houding en compromisloze oppositie die Thorbecke tegen het kabinet Donker Curtius/De Kempnaer voerde. Alleen al over de samenstelling van het kabinet was de penvoerder van de grondwetscommissie niet te spreken, niet in de laatste plaats omdat hij er zelf geen deel van

uitmaakte. Bij zijn rentree in de Kamer na de herziening van 1848 stemde Thorbecke tegen elk wetsvoorstel van het kabinet. Hij had er geen belang bij dat de regering resultaten zou boeken, nu hij zelf niet tot regeren was geroepen, en dat liet Thorbecke goed blijken. “Thorbecke was in principe altijd tegen alles wat niet van hemzelf uitging. Hij wilde, volgens zijn medestander Van Zuylen, “herstellen” wat sinds april 1848 buiten hem om of anders dan hij bedoeld had geregeld was’ (Aerts, 401).

“... Anderen legden zich neer bij Thorbeckes onophoudelijke gelijk, maar de erkenning van zijn deskundigheid ging niet gepaard met persoonlijke sympathie ...”

Toen de voorzitter van de Amstelsociëteit zich afvroeg waarom Thorbecke eigenlijk geen lid werd kreeg hij van De Kempnaer het advies maar eens het leven van Caesar te lezen. Voor Thorbecke gold dat hij zich onmogelijk kon committeren aan iets wat hij niet zelf had bedacht of waaraan hij niet zelf de leiding gaf. Hij was in de aanloop naar 1848 weliswaar voorstander van liberale organisatie op plaatselijk niveau, ‘in den meest lossen en vrijen vorm’, maar zeker niet in het kader van de reeds bestaande Amstelsociëteit (Aerts, 325).

Hoe anders was Thorbecke in huiselijke kring. Thorbecke was idolaat van zijn ‘allerliefst Madonnaatje’, dat hij als jong meisje had leren kennen in Duitsland toen hij Henriëtte Solger-Von der Groeben – weduwe van de filosoof Karl Wilhelm Ferdinand

Solger – frequent als huisvriend bezocht. Hij had haar leren kennen via de Duitse schrijver Ludwig Tieck. Aanvankelijk was ook de zeer jonge weduwe gecharmeerd van Thorbecke, maar hij gaf uiteindelijk, dertien jaar later, de voorkeur aan haar tweede dochter. Op 14 augustus 1834 vroeg hij zijn Adelheid ten huwelijk. Thorbecke had op persoonlijk vlak zijn bestemming gevonden en voelde een diepe innerlijke vrede, ‘(a)lsob ich eine Verkündigung des Himmels, alsob ich den Schlüssel meines ganzen Wesens und Lebens empfangen hätte’ (Aerts, 246).

Zijn hele leven zou Thorbecke zielsveel van zijn vrouw blijven houden, getuige de

briefwisseling tussen de echtelieden, waarin Thorbecke een onuitputtelijke hoeveelheid liefdesbetuigingen aan het papier toevertrouwde. Adelheid wordt door Remieg Aerts getypeerd als geestig, opmerkzaam en vriendelijk. 'Waar mevrouw Thorbecke resideert, vereenigt zich alles wat er aan geluk en gratie bestaat', aldus memoreert een tijdgenoot die zeer gecharmeerd was van Adelheid.

Na haar overlijden meende Thorbecke 'het leven heeft geene waarde meer voor mij' (Aerts, 690). Het openlijk getoonde verdriet van de politicus tijdens de begrafenis van Adelheid maakte een diepe indruk op de aanwezigen. Eerder liet Thorbecke verstek

gaan bij de begrafenis van een zeer goede vriend, uit angst dat hij zijn emoties niet de baas zou blijven.

Op eigen kracht

De rancuneuze houding van Thorbecke jegens het kabinet Donker Curtius/De Kempnaer wordt door Aerts ook verklaard door de groeiende weerzin jegens notabelen van de gevestigde orde met hun bestuurlijke dubbelfuncties en gemakkelijke relatienetwerken. De jeugd van Thorbecke kenmerkte zich niet door het gespreide bedje dat velen waar hij zowel in zijn academische als politieke loopbaan mee te maken kreeg wel ten

beurt was gevallen. Vader Frederik Willem Thorbecke beschikte niet over de financiële middelen om zijn kinderen een goede start te gunnen. Het lukte de man niet zijn leven op de rails te krijgen. Hij verkocht zijn aandeel in het familiebedrijf, mede omdat het met zijn broer, tevens medefirmant, nooit echt klikte. Aerts typeert vader Thorbecke als ‘een opgewekte, innemende figuur, maar weinig realistisch en volstrekt onzakelijk, geïnteresseerd in van alles zonder duidelijke gerichtheid’ (Aerts, 27).

“... Thorbecke was in principe altijd tegen alles wat niet van hemzelf uitging ...”

Het gezin Thorbecke leefde hoofdzakelijk van geleend geld en een incidenteel succesje in de loterij. Hoewel Frederik Thorbecke van de opleiding van zijn oudste zoon Johan Rudolf een levensproject maakte met als ambitie deze pientere jongen naar een positie in de geleerde wereld te leiden, zouden geldzorgen hem daarbij steeds weer parten spelen. Meer dan eens waren de Thorbeckes aangewezen op de bereidheid van docenten om colleges tegen half geld of zelfs geheel gratis te laten volgen. Adviezen van familieleden om het eigen huis in Zwolle nu eindelijk eens te verkopen en een etage te huren werden vriendelijk afgewezen, het zou immers statusverlies betekenen en als vader Thorbecke al niet op succes kon bogen, dan toch tenminste op zijn status.

Hoewel de financiële misère van het gezin Thorbecke van kwaad tot erger ging – na het faillissement van het oude familiebedrijf

waar broer Jan Everard de scepter zwaaide, kon ook Frederik Thorbecke nergens in de omgeving van Zwolle aan een lening komen – lukte het om via invloedrijke vrienden voor Rudolf een beurs te krijgen, zodat de veelbelovende student een ‘Bildungsreis’ naar Duitsland kon maken. Zijn verblijf in Duitsland wist hij meer dan eens te rekken dankzij financiële steun uit zijn groeiende eigen netwerk van gelijkgestemden en vrienden die over voldoende middelen beschikten. Overigens paste dankbaarheid voor deze financiële steun niet bij het karakter van de jonge Thorbecke. Hij leek het eerder vanzelfsprekend te vinden, overtuigd als hij was van zijn eigen grootsheid. Zijn ouders zagen met lede ogen aan dat hij trots en hoogmoedig was geworden.

Opmerkelijk genoeg bepaalde Thorbecke in zijn testament dat zijn zoon Willem niet alleen een hooggeacht advocaat moest worden, maar hij diende hem ook ‘naderhand als lid der Tweede Kamer (te) vervangen’ (Aerts, 726). Terecht merkt Aerts op dat hier een parlementair vorst zijn opvolging leek te willen regelen, alsof de kiezers er in het geheel niet toe deden. Bovendien lijkt Thorbecke hier, eenmaal lid van de gevestigde orde, opeens geen moeite meer te hebben met zonen die welhaast als vanzelfsprekend hun vaders opvolgen op maatschappelijke posities.

De liberaal Thorbecke

Het is jammer dat biograaf Remieg Aerts zich aan het einde van zijn verder zo voortreffelijke biografische werk heeft laten verleiden tot een korte analyse van Thorbecke en het Nederlandse liberalisme, waarbij hij zich niet beperkt tot de negen-

tiende eeuw. Thorbecke zou zich – evenmin overigens als enkele andere grote liberale politici van lang vervlogen tijden – niet herkennen in het huidige liberalisme en er ook weinig waardering voor kunnen opbrengen. Nogal wiesde denk je dan als lezer en Aerts lijkt het daarmee eens als hij toegeeft dat Thorbecke c.s. zich waarschijnlijk de hele eenentwintigste-eeuwse wereld niet zullen kunnen voorstellen.

Interessanter is het om te kijken hoe de liberaal Thorbecke getypeerd kan worden. Terecht merkt Aerts op dat Thorbecke moeilijk ideologisch te typeren is. Etikettes als conservatief, ultraliberaal, liberaal geworden conservatief en conservatief geworden liberaal worden op Thorbecke geplakt. Met name door zijn Duitse jaren kan het denken van Thorbecke veelmeer Romantisch dan Verlicht genoemd worden. Zijn voorkeur voor de samenleving als organisch geheel maakt dat hij minder op had met het sterk op het individu gerichte Verlichtingsdenken.

In de ogen van zijn biograaf was Thorbecke sinds 1825 grotendeels zichzelf gebleven. Dat is misschien ook niet zo vreemd. ‘Thorbecke hield bijna altijd vast aan een eenmaal ingenomen positie, al tonen zijn persoonlijke aantekeningen dat hij lang over dezelfde vraagstukken bleef nadenken’ (Aerts, 681). Zijn organische filosofie liet dan ook ruimte voor interpretatie en het inpassen van veranderende omstandigheden. Als geen ander wist Thorbecke dat ‘het gevaar hetwelk men van verandering vreest, soms juist in het niet veranderen ligt’ (Aerts, 319). Precies daarom was Thorbecke in de aanloop naar 1848 van mening dat ingrijpende herziening van de grondwet nodig was.

“... Zijn polemische persoonlijkheid kende alleen maar onvoorwaardelijke vrienden, volgelingen feitelijk, en avalligen en tegenstanders ...”

Tegen het einde van zijn leven leek de staatsman steeds minder tot dergelijke veranderingen in staat. Hoogleraar staatsrecht J.T. Buys meende in een artikel in *De Gids* dat Thorbeckes ‘Narede’ – waarin deze de balans opmaakte van zijn politieke erfenis – een liberalisme van onthouding propageerde. Een negatief liberalisme, defensief van strekking. Daar waar deze terughoudendheid in 1848 nodig was, kon een dergelijk liberalisme in de ogen van Buys niet het programma van 1870 zijn. Bekend is de kritiek van de jonge liberaal Samuel van Houten – geestelijke vader van het Kinderwetje van 1874 – die Thorbecke verweet een tevreden liberaal te zijn, niet meer in staat tot vernieuwing. Deze kritiek was echter breder gedragen, al durfde lang niet iedereen het hardop te zeggen. De Groningse liberaal Geertsema beperkte zich tot brieven, maar stelde daarin in niet mis te verstane woorden: ‘In ieder geval, er is geen redding meer mogelijk zolang Thorbecke leeft’ (Aerts, 695).

Thorbecke zag in zijn liberalisme en dat van de volgende generatie een wezenlijk, ideologisch verschil. ‘Gij hebt de vrijheid der individus, ieder voor zichzelf, op het oog, wij een organisme der vrijheid’ (Aerts, 703). Voor Thorbecke was het een taak van de overheid om de burgers zoveel mogelijk vrij te laten en daarbij obstakels die de vrijheid in de weg zaten op te ruimen. De volgende generatie liberalen wenste duidelijk verder te

gaan in het scheppen van voorwaarden om de individuele vrijheid mogelijk te maken. De ‘leus van staats-onthouding’ vonden zij ‘geheel verouderd’, de staat moest juist actiever worden (Aerts, 631). Thorbecke deelde deze mening niet.

Er schuilt een kern van waarheid in de kritiek van de nieuwe generatie liberalen op de oude voorman. Zijn biograaf roemt in het slotwoord terecht Thorbeckes verdiensten, met name ten aanzien van de grondwet van 1848, maar erkent tegelijkertijd dat de staatsman in de laatste jaren niet meer over een programma beschikte. In feite remde hij de noodzakelijke vernieuwing van het liberalisme en de parlementaire praktijk. Thorbecke zag zichzelf liever als een garantie voor rust en orde in onzekere tijden. *De Nederlandsche Spectator* publiceerde een prent van de minister aan zijn bureau met het bijschrift: ‘Lieb Vaterland kannst ruhig sein, der alte Thor sitzt treu am Schrein’ (Aerts, 704).

De links-liberale kritiek klinkt er voor de goede verstaander al in door, want ‘Tor’ stond zowel voor poortwachter als voor ouwe gek. Thorbecke had zelf niet voor nachwuchs gezorgd, maar de volgende generatie liep zich in feite gedurende de laatste jaren van de grote staatsman al warm om ieder voor zich bij te dragen aan volgende veranderingen. Daarbij bleven de meest wezenlijke elementen van het werk van Thorbecke ook in de toekomst gehandhaafd.

Drs. F.D. de Beaufort is wetenschappelijk medewerker bij de Prof.mr. B.M. TeldersStichting en lid van de redactie van Liberale Reflecties.